

الله الرحمن الرحيم

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی
پژوهشکده تاریخ ایران

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ گرایش ایران دوره اسلامی

(بررسی تاریخ انجمن ملی حمایت کودکان در دوره پهلوی دوم)

استاد راهنما:

دکتر الهام ملک زاده

استاد مشاور:

دکتر علیرضا ملائی توانی

پژوهشگر

درخشان نوری

اسفند ماه ۱۳۹۵

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی

باسمه تعالی

هیأت داوران در جلسه مورخ ۱۳۹۵/۱۲/۲۲

پایان نامه تحصیلی خانم درخشان نوری دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد

رشته تاریخ ایران دوره اسلامی

تحت عنوان :

بررسی تاریخ انجمن ملی حمایت کودکان در دوره پهلوی دوم

را بررسی کردند و پایان نامه با درجه بسیار خوب با نمره ۱۸ به تصویب نهایی رسید.

۱۴۰۱/۳/۹
امضا
امضا
امضا
امضا
امضا

۱. استاد راهنمای پایان نامه، دکتر الهام ملک زاده
۲. استاد مشاور پایان نامه، دکتر علیرضا ملائی توانی
۳. استاد داور پایان نامه، دکتر محمدمیر احمدزاده
۴. رئیس پژوهشکده، دکتر نیره دلیر
۵. مدیر تحصیلات تکمیلی، دکتر روح الله کریمی

تقدیر و تشکر

با تقدیر و تشکر شایسته از استادان فرزانه و فرهیخته که در راه کسب علم و معرفت مرا یاری فرمودند، استاد راهنما سرکار خانم دکتر الهام ملک‌زاده که با گفته‌ها و رهنمودهای آگاهانه و علمی خود راه گشای نگارنده در اتمام پایان‌نامه بودند و همچنین از استاد مشاور جناب آقای دکتر علیرضا ملایی توانی بسیار سپاسگزارم؛ چرا که بدون راهنمایی‌های این بزرگواران اتمام این پایان‌نامه بسی دشوار بود. از پروردگار مهربان حسن عاقبت و سلامت و سعادت را برای ایشان خواستارم.

تقدیم

خدای را بسی شاکرم که از روی مهربانی پدر و مادری فداکار نصیبم ساخته تا در سایه درخت پر بار وجودشان بیاسایم و از ریشه آنها شاخ و برگ گیرم و از سایه وجودشان در راه کسب علم و دانش تلاش کنم. والدینی که بودنشان تاج افتخاری است بر سرم و نامشان دلیلی است بر بودنم؛ چراکه این دو وجود مقدس، بعد از پروردگار مهربان مایه هستی‌ام بودند. اکنون با احترام فراوان این پایان‌نامه تقدیم وجود بالارزششان می‌شود.

چکیده

متفکران اجتماعی پیوسته از لزوم حمایت همگانی و همه‌جانبه کودکان سخن گفتند و در جهت تحقق بخشیدن به این اندیشه در گوشه و کنار جهان دست به اقداماتی زدند. اما در ایران این تلاش با چند دهه تأخیر توسط انجمن ملی حمایت کودکان در سال ۱۳۳۱ آغاز شد. بنیاد انجمن با پیشگامی اشرف پهلوی بنا شد.

انجمن ملی حمایت کودکان طی سالیان متمادی تحت ریاست فرح پهلوی و با نیابت ریاست عالی اشرف پهلوی به فعالیت خود ادامه داد. این انجمن با استفاده از نفوذ و مساعی این دو شخصیت در راه اجرای برنامه‌های مفید برای کودکان فعالیت کرد. وظایف اصلی این کانون عبارت بود از: پیشگیری از بیماری‌های روانی کودکان، تشخیص و درمان ناهنجاری‌های روانی کودکان و تحقیق درباره مسائل خاص کودکان ایران. در این کانون یک گروه کارآزموده مرکب از متخصصان رشته‌های مختلف مربوط به کودکان انجام وظیفه می‌کردند.

در این پژوهش پرسش اصلی این است که انجمن مزبور چرا و به چه دلایل و انگیزه‌هایی تأسیس شد؟ ساختار سازمانی آن چگونه بود و شکل‌گیری انجمن چه برنامه‌ها و سیاست‌های آموزشی برای حمایت از کودکان را در پیش گرفت. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از منابع اصلی به‌ویژه مطبوعات می‌کوشد تاریخ فعالیت‌ها و تحولات انجمن حمایت کودکان از آغاز تا پایان دوره پهلوی دوم، مورد بحث و بررسی قرار دهد؛ روش پژوهش در این پایان‌نامه توصیفی - تحلیلی است.

دست‌آورد حاصل از این بررسی نیز گویای فعالیت‌های انجمن به‌عنوان حافظ منافع اجتماعی کودکان و مقام حقوقی نسل نوزاد، در ایجاد هماهنگی در وضع برنامه‌های سازمان‌های مسئول و مداخله و مساعدت مستقیم این نهاد در بهبود زندگی کودکان و مادران است، هرچند که همه کودکان نیازمند و به‌تبع آنان مادران محتاج به‌طور کامل مشمول برنامه‌های آن نشدند، و به همه برنامه‌ها و تعهدات این نهاد جامه عمل پوشانیده نشد، با این حال نهاد مذکور توانسته بود شواهد و ارقام رضایت بخشی به دست آورد.

واژگان کلیدی: انجمن ملی حمایت کودکان، پهلوی دوم، تغذیه کودکان، آموزش کودکان

موضوع این پژوهش با توجه به علاقه نگارنده انتخاب شد. از آنجایی که کودکان بهترین مواهب زندگی بشر و گرامی‌ترین افراد جامعه هستند در هر اجتماع، همواره لزوم حمایت همگانی و همه‌جانبه از آن‌ها توصیه می‌شود. با افزایش سریع دانش بشری در زمینه شناخت کودکان و با تحولات شگرفی که هر روز از جهات روانی، پزشکی و اجتماعی در این راه به وقوع می‌پیوندد، برای هیچ‌کس جای تردید نیست که کودکان یکی از ارزش‌های انسانی مهم و گران‌بهای هر جامعه هستند. جامعه‌شناسان و متفکران از قرن گذشته و حتی پیش از آن، پیوسته از لزوم حمایت همگانی و همه‌جانبه کودکان سخن گفتند.

از زمانی که طرح پژوهشی مورد تأیید مدیریت گروه و اساتید محترم واقع گردید نگارنده تلاش خود را برای جمع‌آوری داده‌های مرتبط با موضوع پژوهش شروع نمود و مانند هر امر پژوهشی در ابتدا جستجو به شیوه کتابخانه‌ای انجام شد؛ و برای یافتن کتاب‌های مرتبط با موضوع تحقیق به کتابخانه پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، کتابخانه ملی کشور، کتابخانه مینوی، کتابخانه موسسه مطالعات تاریخ معاصر مراجعه شد؛ اما بعد از گذشت ۵ ماه نتایجی که حاصل آمد بسیار محدود بود و فقدان داده‌ها آشکار گردید بنابراین منابع کتابخانه‌ای و تحقیقات جدید جوابگوی دامنه وسعت موضوع پژوهش نبود. در نتیجه با اشراف به کاستی‌های منابع موجود و همچنین بارانمایی استاد راهنما دکتر الهام ملک‌زاده و استاد مشاور دکتر علیرضا ملایی توانی برای جمع‌آوری داده‌های بیشتر به مراکز اسنادی کشور مراجعه شد. از جمله این مراکز سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، کتابخانه موسسه مطالعات تاریخ معاصر، مرکز آرشیو روزنامه اطلاعات کشور بود. به‌رغم تلاش‌ها و مراجعات مکرر و روزانه نگارنده به این مراکز با در دسترس و آماده نبودن بخش زیادی از اطلاعات و داده‌ها مواجه گردید. برای تکمیل فرآیند تحقیق نیاز بود که بخش زیادی از اسناد مربوطه از شهرستان‌های همدان، سیستان و بلوچستان، کرمان، اصفهان و ... به تهران ارسال گردد و علیرغم اینکه مسئولین و کارکنان سازمان اسناد کشور تا جایی که در حیطه اختیاراتشان بود در تسریع ارسال اسناد کوشش نمودند؛ اما این روند کاری علاوه بر پرداخت هزینه موجب اتلاف وقت چندین ماهه در پیشبرد پژوهش شد. این اتلاف وقت و هزینه زمانی بیشتر نمود پیدا می‌کرد که بعد از ارسال اسناد شهرستان به تهران در روند بازیابی و بررسی اسناد مشاهده می‌گردید که تعداد بی‌شماری از سندها تکرار مکررات و یا کپی بوده و حتی در پاره‌ای موارد کاملاً غیر مرتبط با موضوع بودند. یکی دیگر از مشکلاتی که در روند پژوهش وجود داشت دسترسی به برخی اسناد برای نگارنده غیرممکن بود و باید به انتظار اسکن یا تهیه کپی آن‌ها مدتی را صرف می‌نمود. در موسسه مطالعاتی تاریخ معاصر نیز مشکل مشابهی وجود داشت و آن‌هم عدم دسترسی به تمامی اسناد مرتبط با موضوع بود؛ چراکه بسیاری از ناگفته‌های تاریخی در مورد انجمن ملی حمایت کودکان در لابه‌لای سندهای خاک خورده‌ای بود که هنوز ثبت و فهرست‌نویسی نشده بود و در دسترس پژوهشگران قرار نداشت. در مرکز آرشیو روزنامه اطلاعات بعد از مراجعات مکرر چندین هفته دسترسی به اسناد و روزنامه‌های مرتبط با موضوع به طول انجامید. و در مرکز اسناد انقلاب اسلامی سندی که جوابگوی سؤالات پژوهش را در برداشته باشد وجود نداشت.

با چنین مشکلات و مرارت‌هایی اطلاعات اولیه جمع‌آوری شد و پژوهش حاضر نتایج بررسی و مطالعه کتاب‌ها و بازیابی اسناد موردنظر می‌باشد. در پایان نگارنده بر خود واجب می‌داند که از تمامی عزیزانی که در به انجام رسانیدن این پژوهش وی را یاری نمودند مراتب قدردانی و تشکر را نماید. نگارنده با اشراف و اذعان به این مطلب که در آینده با کشف و دسترسی به اسناد و مطالب جدیدتر و بیشتر، امیدوار است که بستری مناسب برای گسترش و تکمیل کاستی‌ها و نواقص موجود در این پژوهش فراهم گردد.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات ۱

۱-۱. بیان مسئله ۲

۱-۲. سؤالات اصلی و فرعی پژوهش ۴

۱-۳. فرضیه‌های پژوهش ۴

۱-۴. تعریف مفاهیم ۴

۱-۵. روش پژوهش، گردآوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات ۵

۱-۶. اهداف پژوهش ۵

۱-۷. اهمیت و ضرورت پژوهش ۵

۱-۸. پیشینه پژوهش ۶

۱-۹. قلمرو پژوهش ۶

۱-۱۰. نقد منابع ۷

۱-۱۱. سازماندهی پژوهش ۹

فصل دوم: انجمن ملی حمایت کودکان ۱۰

۲-۱. انگیزه‌های تاسیس انجمن ملی حمایت کودکان ۱۱

۲-۱-۱. مروری بر توجه به ایتم در دوران جدید ۱۳

۲-۲. فعالیت‌های جهانی به منظور بهبود وضعیت کودکان ۱۶

۲-۲-۱. اعلامیه حقوق کودک ۱۶

۲-۲-۲. مقدمه اعلامیه حقوق کودک ۱۷

۲-۲-۳. سازمان ملل متحد و حقوق کودک ۱۹

۲-۲-۴. مبانی حقوقی قانون حمایت از کودکان در ایران ۲۲

۲-۳. زمینه و علت تأسیس انجمن ملی حمایت کودکان ۲۲

۲۲.....	۲-۳-۱. انقلاب سفید.....
۲۴.....	۲-۴. زمینه و علت تأسیس انجمن ملی حمایت کودکان.....
۲۵.....	۲-۴-۱. اساسنامه انجمن ملی حمایت کودکان.....
۳۰.....	۲-۴-۲. کانون پرورش فکری کودکان.....
۳۶.....	۲-۵. برنامه ها و سیاست‌های آموزشی و اجتماعی انجمن حمایت از کودکان.....
۳۸.....	۲-۵-۱. جمعیت خیریه فرح پهلوی.....
۳۸.....	۲-۵-۲. بنگاه حمایت مادران و نوزادان.....
۳۹.....	۲-۵-۳. سازمان تربیتی شهرداری پایتخت.....
۴۰.....	۲-۵-۴. جمعیت کمک به جذامیان.....
۴۰.....	۲-۵-۵. سازمان ملی رفاه خانواده ایران.....
۴۰.....	۲-۵-۶. آموزشگاه کرولال‌های باغچه‌بان.....
۴۰.....	۲-۵-۷. انجمن بین‌المللی زنان ایران.....
۴۱.....	۲-۵-۸. وزارت تعاون امور روستاها.....
۴۱.....	۲-۵-۹. وزارت بهداری.....
۴۱.....	۲-۵-۱۰. وزارت دارایی.....
۴۱.....	۲-۵-۱۱. اقلیت‌های مذهبی.....
۴۲.....	۲-۶. فعالیتهای اداری.....
۴۲.....	۲-۷. فعالیتهای رفاهی برای کارکنان انجمن حمایت ملی کودکان.....
۴۳.....	۲-۸. فعالیت در شهرستان‌ها.....
۴۷.....	۲-۹. خدمات درمانی.....
۴۷.....	۲-۹-۱. کانون هدایت کودک.....
۴۸.....	۲-۹-۲. مرکز مشاهدات روانی.....

۴۸.....	۲-۹-۳. کلینیک هدایت کودک(مرکز روانی- پزشکی- اجتماعی)
۴۹.....	۲-۹-۳-۱. چگونگی فعالیت و انجام برنامه‌های کلینیک هدایت کودک
۵۰.....	۲-۹-۴. مؤسسه امید کودک
۵۱.....	۲-۹-۵. مرکز فیزیوتراپی
۵۲.....	۲-۹-۶. خدمات بهداشتی و تغذیه
۵۲.....	۲-۹-۶-۱. اندرزگاه‌ها
۵۵.....	۲-۹-۶-۲. ناهار خوری
۵۵.....	۲-۹-۶-۳. تغذیه
۶۴.....	۲-۹-۶-۴. انستیتو خواربار و تغذیه ایران
۶۴.....	۲-۱۰. خدمات آموزشی
۶۵.....	۲-۱۰-۱. آموزشگاه فرحناز پهلوی
۶۵.....	۲-۱۰-۲. دوره بهیاری
۶۶.....	۲-۱۰-۳. دوره تربیت مربی کودک
۶۸.....	۲-۱۱. رفاه گروههای خاص
۷۴.....	۲-۱۲. رفاه خانواده
۷۴.....	۲-۱۲-۱. مهد کودک
۷۷.....	۲-۱۲-۲. نشریه آموزشی
۷۷.....	۲-۱۲-۳. تنظیم خانواده
۷۷.....	۲-۱۳. برنامه‌های مطالعاتی و تحقیقاتی
۷۷.....	۲-۱۳-۱. برگزاری سمینارها و کنفرانسها
۸۰.....	۲-۱۳-۲. مشارکت در فعالیتهای بین‌المللی
۸۱.....	۲-۱۳-۳. تشکیل کمیته‌های خاص

۸۳.....	۲-۱۴. برنامه همگانی و امدادی
۸۴.....	۲-۱۴-۱. برنامه‌های هفته کودک
۸۶.....	۲-۱۴-۲. تشکیل نمایشگاه‌ها
۸۷.....	۲-۱۴-۳. انتشارات
۸۸.....	۲-۱۴-۴. برنامه‌های امدادی
۹۲.....	فصل سوم: کارگزاران انجمن ملی حمایت کودکان
۹۳.....	۱-۳. کارگزاران انجمن ملی حمایت کودکان
۱۰۰.....	۳-۲. برنامه خدمات عمومی انجمن ملی حمایت کودکان
۱۰۲.....	فصل چهارم: دستاوردهای انجمن ملی حمایت کودکان
۱۰۳.....	۴-۱. دستاوردها و کارنامه انجمن ملی حمایت کودکان
۱۰۹.....	فصل پنجم: نتیجه گیری
۱۱۰.....	نتیجه گیری
۱۱۳.....	ضمائم
۱۲۱.....	اسناد
۱۲۲.....	منابع و مآخذ
۱۲۴.....	اسناد
۱۲۸.....	منابع لاتین
۱۲۹.....	Abstract

فهرست جداول

- جدول ۱-۲. فعالیتهای کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان کشور از سال ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۰ ۳۳
- جدول ۲-۲. تعداد کتابخانهها و اعضای آن ۳۴
- جدول ۳-۲. آمار کتابخانههای کودک تهران در سال ۱۳۵۲ ۳۵
- جدول ۴-۲. ارقام فعالیت کلینیک هدایت کودکان سال ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۰ (کودک عصر انقلاب، ۱۳۵۱: ۹۰) .. ۵۰
- جدول ۵-۲. صورت وضعیت توزیع بیسکویت جهت استفاده دانشآموزان دبستانی کشور از سال ۱۳۴۶ تا ۱۳۵۱ ۶۰
- جدول ۶-۲. جدول توزیع شیر ۶۲
- جدول ۷-۲. توزیه شیر ویتامین دار ۶۳
- جدول ۸-۲. جدول توزیع ویتامین ها ۶۴
- جدول ۱-۴. آموزش کودکان استثنایی کشور (سال ۱۳۴۹-۱۳۴۸) ۱۰۵
- جدول ۳-۴. آموزش کودکان استثنایی کشور (سال ۱۳۵۲-۱۳۵۱) ۱۰۶
- جدول ۴-۴. تعداد کودکانها و کودکان کدکستانی به همراه تعداد کارمندان کدکستانهای کشور ۱۰۶

فهرست نمودار

نمودار ۱-۲. ارتباط بین عناصر کلینیک هدایت کودک ۵۱

فصل اول

کلیات

۱-۱. بیان مسئله

از سیاست‌های حمایتی رضاشاه توجه و اهتمام به حمایت از کودکان بود که برای اولین بار در ایران در چارچوب برنامه‌هایی چون بنگاه حمایت از مادران و نوزادان، به مرحله اجرا درآمد. هدف از این برنامه ایجاد ایران نوین با تربیت نسلی جدید و مورد حمایت حکومت بود که کودکان از ابتدای تولد و حتی پیش از آن باید فرصت زندگی بهتر و ارتقا در سطوح مختلف زندگی را تجربه کنند تا بتواند در ایران نوین به عنوان کشوری مدرن فعالیت داشته باشند. دولت در این امر تا حدود بسیاری از تحولات نوگرایانه در خارج از مرزهای ایران و به ویژه ترکیه الگو پذیرفته بود. از جمله مصادیق این الگوپذیری می‌توان به سیاست‌های رفاهی دولت با محوریت مسأله کودک در اوایل جمهوری ترکیه اشاره نمود که در ایران با حمایت‌ها و تشویق‌های شخص رضاشاه مورد توجه واقع شد و به طور جدی اجرا گشت. «سیاست دولت ترکیه مبنی بر این عقیده بود که کودکان به عنوان ریشه کشور هستند که از طریق حفظ و بقای آنها آینده ملت را می‌توان تعیین نمود. در نتیجه کنترل تربیت و تعلیم کودکان در اولویت برنامه‌ها و سیاست‌های دولت آتاتورک، در جهت اهداف بلندمدت این کشور قرار گرفت. ضمن این‌که این کودکان را در دوره بالندگی پایه‌گذار ارتش کشور خود می‌دانستند. با این دیدگاه، کودک قدرت امروزی کشور بود که به آینده‌ای با نخبه‌های جدید و برای ساختن کشوری نوین تعلق داشت». بدین ترتیب هم‌زمان با اصلاحات سیاسی و اجتماعی در شئون مختلف در این کشور در جهت رفع معضل عمومی دامنه‌داری چون فقر کودکان به موضوع‌هایی نظیر «چگونگی راهنمایی و هدایت کودکان، کنترل مرگ‌ومیر کودکان، ارتقای سطح بهداشت کودکان، مراقبت از کودکان بی‌سرپرست و آواره و بی‌خانمان» توجه شد. معاصر این دوره در ایران مؤسسه‌ای چون انجمن حمایت از کودکان و بخش‌های وابسته به جمعیت شیر و خورشید سرخ به این مسئله پرداختند. بنابراین این مؤسسات در راستای تحقق سیاست‌های رفاهی اجتماعی دولت باهدف تعلیم و پرورش نسل جدیدی از ایرانیان در حال بالندگی تأسیس و فعالیت نمودند و در برنامه‌های خود لزوم توجه به رابطه تنگاتنگ مادر و کودک را مدنظر قرار دادند. بر این اساس یکی از اصلی‌ترین مواردی که بر سیاست‌های رفاهی اجتماعی حاکمیت ایران در دوره رضاشاه تأثیرات مهمی بر جای نهاد، توجه ویژه به تأمین رفاه کودکان بود.

(ملک‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۴۲ و ۱۴۱) در این دوره تأسیس بخش بهداشت مادران و کودکان زیر نظر وزارت بهداشتی و اجرای برنامه حمایت مادران و کودکان (۱۳۱۹) سرانجام به ایجاد بنگاه حمایت مادران و نوزادان (۱۳۱۹) انجامید. این مسئله از آنجا ناشی می‌شد که وزارت بهداشتی نمی‌توانست به‌تنهایی به تأمین نیازها و امکانات برنامه حمایت مادر و کودک بپردازد. چراکه از آنجا که بدی تغذیه و فقدان وسایل زندگی و فقر و تنگدستی از علل واقعی مرگ‌ومیر کودکان محسوب می‌شد، و «حمایت مادر و کودک مستلزم تغذیه مادران در دوره بارداری و زایمان آنان تحت شرایط و مراقبت‌های لازم و تغذیه لازم نوزادان بی‌شیر در دوره کودکی و حمایت یتیمان تا ۱۲ سالگی و سرپرستی ولگردان تا دوره بلوغ بود»، امکانات وزارت بهداشتی کفایت پوشش همه جانبه این طرح را نمی‌داد. (همان: ۲۳۳)

در امتداد همین سیاست در دوره پهلوی دوم در راستای انقلاب سفید یک سلسله اقدامات انجام شد که از آن جمله می‌توان به ایجاد انجمن ملی حمایت کودکان اشاره کرد. این انجمن در زمره نهادها و مؤسساتی بود که در دوره محمدرضا شاه و در چارچوب فعالیت‌های اجتماعی و خیریه دولتی در سال ۱۳۴۱ ه‍.ش بنیان نهاده شد و با هدف آموزش کادر فنی موردنیاز سازمان‌های بهداشتی و تربیت افراد دانش‌آموخته و کار آزموده برای خدمت در سازمان‌های ویژه آموزش کودکان آغاز به کار کرد. فعالیت‌های انجمن ملی حمایت کودکان در سه بخش آموزش، تغذیه کودکان و بخش ویژه برای نگهداری و آموزش کودکان عقب‌مانده سازمان‌دهی شده بود. حوزه‌های مختلف فعالیتی این بخش‌ها عبارت بود از:

۱. در زمینه آموزش، با همکاری سپاه بهداشت در آموزشگاه‌های تربیت نیروهای بهداشتی (شامل: الف) آموزشگاه‌های بهیاری، ب) آموزشگاه بهیاری و مددکاری اجتماعی، ج) آموزشگاه مربی مهدکودک شهرستان‌ها، د) آموزشگاه مادریار (برای تربیت نیروی متخصص و کارآمد).

۲. در زمینه تغذیه، با رویکرد کمک به کودکان جهت رفع کمبود تغذیه آن‌ها در سه زمینه اساسی به فعالیت پرداختند: الف) پخش شیر خشک، ب) پخش مواد غذایی، ج) پخش شیر پاستوریزه.

۳. در زمینه ایجاد سازمان‌های درمانی و بهداشتی و مراکز آموزشی حمایت از کودکان عقب‌مانده ذهنی در چهار زمینه به برنامه‌ریزی و خدمات‌رسانی به این کودکان پرداختند: الف) کلینیک هدایت کودک، ب) سازمان امید کودک، ج) سرای کودک، د) مراکزهای مدرن فیزیوتراپی.

علاوه بر موارد فوق، فعالیت‌های دیگری در انجمن ملی حمایت کودکان دارای اهمیت بود که از آن جمله نگهداری و آموزش کودکان زنان شاغل را می‌توان نام برد. به همین منظور در تهران و شهرستان‌ها مراکزی دایر شد. در زمینه خدمات رفاهی مراکزی برای رسیدگی به وضعیت رفاهی کودکان جزو برنامه‌های انجمن قرار داشت که به موارد زیر می‌توان اشاره کرد: الف) اندرزگاه‌ها، ب) برنامه‌های عمومی؛ این برنامه‌ها متأثر از سیاست‌هایی اجرایی بود که در سطح بین‌المللی برای کودکان انجام می‌شد برخی از این برنامه‌ها به قبل از جنگ جهانی دوم برمی‌گشت اما برنامه‌هایی که در ایران انجام می‌شد در راستای مدرنیزاسیون کردن ایران بود و برای رسیدن به این هدف، پرورش نسلی آموزش‌دیده و سالم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود و این امر مستلزم توجه ویژه به کودکان که در

آینده ساکنان دار آینده کشور بودند می‌شد که انجمن ملی حمایت کودکان این وظیفه خطیر را عهده‌دار شد.

۲-۱. سوالات اصلی و فرعی پژوهش

پرسش اصلی:

۱. هدف اصلی از ایجاد انجمن ملی حمایت از کودکان در دوران پهلوی دوم چه بود؟ و چه

اهدافی را دنبال می‌کرد؟

پرسش‌های فرعی:

۱. ساختار سازمانی و نحوه مدیریت سازمان حمایت از کودکان چگونه بود؟

۲. کارگزاران این نهاد چه کسانی بودند؟

۳. فعالیت انجمن حمایت از کودکان در چه بخش‌هایی متمرکز شده بود؟

۴. مهم‌ترین دستاورد این انجمن چه بود؟

۳-۱. فرضیه‌های پژوهش

۱. تلاش برای ساختن کشوری متمدن، ایجاد چنین کانون‌ها و نهادهایی را ضروری می‌نمود.

۲. تعلیم و تربیت افراد کارآزموده برای فعالیت در امور کودکان یکی از اهداف تاسیس انجمن ملی حمایت کودکان بود.

۴-۱. تعریف مفاهیم

انجمن غیر دولتی Non-governmental Organization که مخفف آن N.G.O گفته می‌شود. واژه انجمن در پهلوی باستان به صورت hanjaman یا anjaman آمده است. دسته ای از مردم که برای رایزنی در مورد امری یا رسیدن به هدفی معین در جایی گرد آمده باشند، گروه، جای گرد آمدن دسته ای از مردم برای کنکاش یا امر دیگر، مجمع، مجلس. (عمید، ۱۳۸۹: ۱۷۶). انجمن غیر دولتی نیز به سازمان‌های مردم نهاد یا سَمَن‌ها اطلاق می‌شود. بسیاری از این سازمان‌های مردم نهاد غیرانتفاعی و غیر سیاسی هستند که برای انجام فعالیت‌های داوطلبانه و بشر دوستانه و بر اساس قانونمندی و اساسنامه مدون و در چارچوب قوانین کشور مربوطه و مفاد آیین نامه‌های اجرایی به فعالیت می‌پردازند. بودجه این سازمان‌ها از طریق کمک‌های مردمی، برخی سازمان‌های دولتی تأمین می‌شود. این گونه سازمان‌های غیر دولتی نقش انکار ناپذیری در توسعه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جوامع بشری دارند و به اشکال خیریه، فرهنگی و مدرن (حقوق بشری و توسعه پایدار) تقسیم می‌شوند. اهداف N.G.O ها تأمین برخی نیازهای اجتماعی و فرهنگی می‌باشد که دامنه فعالیت آنها بسیار گسترده است. اغلب N.G.O ها فعالیت خود را به کمک‌رسانی به گروه‌های محروم و آسیب پذیر نظیر کودکان، زنان، سالمندان، پناهندگان و آوارگان، حاشیه نشینان، بیماران دیر درمان و معلولین متمرکز می‌کنند و خدماتی مانند آموزش و اطلاع‌رسانی، ایجاد اشتغال، تأمین مواد غذایی، تأمین آتیه و تسهیلات درمانی و رفاهی ارائه می‌دهند. (کریمی درمنی، ۱۳۸۵: ۳۷۹)

کودک: واژه کودک از ریشه واژه پهلوی kotak به معنای کوتاه است و با واژه‌های کوتاه و کوچک هم خانواده می‌باشد. این واژه به بزرگ نشدن و سادگی و پاکی نیز اشاره دارد. در مفهوم متداول آن به بچه خردسال ضعیف که به تنهایی قادر به مراقبت از خود نیست، اطلاق می‌گردد. (همان، ۱۳۸۹: ۸۵۷) از نظر اعلامیه حقوق کودک منظور از کودک، هر انسانی دارای کمتر از ۱۸ سال سن است، مگر این که طبق قانون قابل اعمال در مورد کودک، سن قانونی کمتر تعیین شده باشد. (صندوق کودکان سازمان ملل متحد در ایران، ۱۳۸۶: ۱۷) که با توجه به مطالب ارائه شده در پژوهش حاضر آخرین تعریف از کودک معیار می‌باشد.

به نظر مری جین کهیلی، کودکی تمرینی برای رسیدن به جایگاه بزرگسالی دیده می‌شود که مسیر آن را براساس سن، رشد جسمانی و توانایی شناختی می‌توان ترسیم کرد. (کهیلی ۲۰۰۴: ۷)

۵-۱. روش پژوهش، گردآوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات

این پژوهش جزو پژوهش‌های کاربردی است که جهت گردآوری و تحلیل اطلاعات آن از روش توصیفی- تبیینی با روش تحقیقات تاریخی و تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده می‌شود. روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و اسنادی خواهد بود.

۶-۱. اهداف پژوهش

پژوهش کنونی با هدف شناسایی چگونگی ایجاد، اهداف، نحوه عملکرد، برنامه‌ها، کارگزاران و مسئولین مربوطه و نتایج حاصل از فعالیت بخش‌ها و مراکز مختلف انجمن ملی حمایت کودکان صورت می‌گیرد. این پژوهش می‌کوشد نقاط قوت و ضعف مترتب بر عملکرد انجمن مذکور را در بهبود و رفاه حال کودکان و خانواده‌های آنان مورد مطالعه و بررسی تاریخی قرار دهد. این پژوهش در راستای رسیدن به اهداف ذیل تهیه شده که شامل:

۱. ارائه تحقیقی علمی از تاریخ انجمن ملی حمایت کودکان به منظور ارائه تولید اطلاعات تاریخی و کاربرد نتایج آن در فعالیت‌های مربوط به کودکان.
۲. شناسایی اهداف و انگیزه‌های مسئولین و کارگزاران انجمن از ایجاد انجمن ملی حمایت کودکان.
۳. بررسی عملکرد و نقاط قوت و ضعف فعالیت‌های انجمن ملی حمایت کودکان.
۴. تعیین مصادیق مثبت جهت کاربست توسط انجمن‌های مشابه کنونی و پرهیز از تکرار نقاط ضعف تجربه شده.

۷-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش

با توجه به حجم مطالب و منابعی که گستره فعالیت‌های انجمن ملی حمایت کودکان را نشان می‌دهد، درخصوص این موضوع تا کنون تحقیقی که مبتنی بر اسناد باشد انجام نشده است. با توجه به اهمیت اقدامات رفاهی و اجتماعی انجام شده از یک سو، و سیاست‌های هدفمند حکومت در ایجاد این انجمن از سوی دیگر، لزوم پوشش دادن خلأ مطالعاتی مرتبط با این موضوع، پژوهشگر را برای ارائه کاری علمی و مبتنی بر تحقیقات تاریخی ترغیب کرد تا این موضوع را به‌عنوان موضوع پژوهش دوره کارشناسی ارشد خود برگزیند. با این هدف که در نتیجه بررسی فعالیت و اقدامات انجمن ملی حمایت کودکان، علاوه بر شناسایی و میزان کارآمدی یا ناکارآمدی اقدامات انجمن مذکور، از نتایج حاصله برای پایش میزان اثرگذاری فعالیت‌های رفاهی و خدمات اجتماعی دولتی در بازده زمانی مورد تحقیق به دست آید و به‌عنوان تجربه آزموده شده‌ای برای انجمن‌ها و سازمان‌های مشابه به کار گرفته شود.

۸-۱. پیشینه پژوهش

پژوهش کنونی فاقد هرگونه پیشینه اسنادی قبلی می‌باشد و در منابع دیگری از جمله کتاب کودک عصر انقلاب برخی از برنامه‌های انجمن ملی حمایت کودکان آورده شده است و همینطور در کتاب برای آینده‌ای بهتر، گزارشات انجمن را در سال ۱۳۴۶ و در کتاب راه حمایت نسل نو به برنامه‌های آموزشی و خدماتی انجمن ملی حمایت کودکان در سال ۱۳۴۳ اشاره شده است و همچنین در کتاب کهن دیار/ نوشته فرح پهلوی، در خلال خاطرات خود به اشاره‌های مختصر به سال تأسیس این انجمن و همینطور منصوب شدن خود به‌عنوان ریاست عالی این انجمن اشاره شده است. در تأیید خلأ مطالعاتی علمی در حوزه موضوع حاضر، با وجود اطلاعات ذی ارزش و قابل دسترسی در آرشیوهای مختلف داخلی که گستره فعالیت و عملکرد این انجمن را به خوبی قابل بررسی و تأمل علمی می‌کند، استعلام از مرکز تحقیقات علمی ایران داک که نشان می‌دهد تاکنون هیچ گونه پژوهش و مطالعه حتی در حد ارائه مقاله درباره انجمن ملی حمایت کودکان نگاشته نشده است. از این رو پژوهش کنونی با هدف ارائه اطلاعات روشن‌گرانه‌ای در حوزه فعالیت‌های اجتماعی و حمایتی دوران پهلوی دوم می‌تواند راهگشا و قابل استفاده باشد.

۹-۱. قلمرو پژوهش

قلمرو زمانی پژوهش پیش رو همان‌طور که از عنوانش پیداست انجمن ملی حمایت کودکان در دوره پهلوی دوم در ایران به عبارتی دوره تاریخی محمدرضا پهلوی را شامل می‌شود که سالهای ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ را در برمی‌گیرد یعنی از ابتدای به سلطنت رسیدن محمدرضا پهلوی تا سقوط حکومت شاهنشاهی پهلوی و از نظر قلمرو موضوعی بررسی تاریخ ملی حمایت کودکان خواهد بود.

۱۰-۱. نقد منابع

در تهیه این پژوهش از منابع مختلف و متعددی استفاده شده است که ضمن تقسیم بندی آنها به نقد و ارزیابی منابع برجسته پرداخته می‌شود.

الف) کتاب‌ها:

* یکی از مهمترین و اصلی ترین کتاب ها در پژوهش حاضر کتاب **کودک عصر انقلاب** می‌باشد که به بررسی برنامه‌ها و تا حدودی سیاستهای اجرایی انجمن ملی حمایت کودکان می‌پردازد. و این کتاب توسط خود انجمن منتشر گردیده بود. اما در این کتاب اشاره به سیاستهای کلی و کارگزاران انجمن نشده است و از این جهت این منبع دارای ضعف می‌باشد.

* کتاب آمار مربوط به خدمات انجمن ملی حمایت کودکان در سالهای ۱۳۵۱ را نشان میداد و توسط سازمان برنامه و بودجه مرکز آمار ایران تدوین و نشر یافته است.

* کتاب ۲۵ سال خدمات بنگاه مادران و نوزادان بود که اکثر بخش‌های آن در مورد بهداشت کودکان آمده است. در این کتاب اطلاعات خوب و علمی در مورد بهداشت کودکان و مادران نوزادان ذکر شده است و از این منظر دارای نقاط مثبتی است؛ اما سایر جنبه های زندگی کودکان را نادیده گرفته است. به‌عنوان مثال در مورد آموزش کودکان و برنامه‌های تفریحی هیچ اشاره ای نشده است.

* کتاب برای آینده ای بهتر از انتشارات انجمن ملی حمایت کودکان که گزارشات مربوط به انجمن را در سال ۱۳۴۶ در بر می‌گرفت. اطلاعات را به صورت پراکنده ارائه داده است. این کتاب منحصرًا فعالیت‌های یک سال انجمن را شامل می‌شود.

* کتاب کهن دیارا نوشته فرح پهلوی که به‌طور بسیار موجز و مختصر راجع به تاسیس این انجمن و نحوه به ریاست عالییه رسیدن خود را در آن خاطرنشان کرده و با وجود اینکه انجمن ملی حمایت کودکان یکی از نهادهای مهم و بنیادی در مورد فعالیت‌های کودکان بوده و ریاست عالییه آن هم بر عهده فرح پهلوی بوده انتظار می‌رفت که در کتاب مزبور اطلاعات بیشتری ارائه می‌شد.

* کتاب شاخص‌های اجتماعی ایران نوشته احمد اشرف از دیگر منابع بود که نگارنده در تحقیق خود بدان استناد کرده است. این کتاب اطلاعات مهمی در مورد شاخص‌های اقتصادی دوره پهلوی دوم به دست می‌دهد و تمام دستاوردهای موجود را با اعداد و ارقام ثبت و ضبط کرده است و از این لحاظ کتابی غنی است؛ برای نمونه وی در کتاب خود آورده است که یکی از دستاوردهای انقلاب سفید پیشرفت‌های چشمگیری در بخش‌های بهداشت و آموزش بود: شمار پزشکان سه برابر شد، میزان مرگ و میر کودکان از ۲۰ درصد به کمتر از ۱۲ درصد رسید، میزان باسوادی از ۲۶ درصد به ۴۲ درصد رسید و... (اشرف، ۱۳۵۵: ۲۵۰-۲۵۱)

۲۹۳) اما در مورد مسأله کودکان صرفاً به ارایه شاخص‌های بهداشتی اکتفا کرده است و مسایل آموزشی و فرهنگی را نادیده گرفته است.

* کتاب در راه حمایت نسل نو که انجمن ملی حمایت کودکان آن را منتشر کرده بود یکی دیگر از منابع مورد استفاده محقق در نگارش این پژوهش است. باوجود اینکه کتاب توسط خود انجمن ملی حمایت کودکان به چاپ رسیده و منتشر شده است انتظار میرفت کتاب دارای تحلیلهای تخصصی و کارشناسانه در مورد کودکان باشد و عدم توجه به این مورد مهم باعث ضعف و کاستی کتاب شده است.

* کتاب تاریخ اجتماعی تهران تألیف جعفر شهری باف به نحوه آموزش کودکان اشاره شده است. نویسنده کتاب بیشترین تأکید خود را به مسأله بهداشت خانواده‌ها و آموزشهای آن مبذول داشته است.

* سالنامه سیاسی و اجتماعی دنیا هم اشاره مختصری به تاریخ و زمان تاسیس اندرزگاهها و مراکز درمانی و یتیم خانه‌ها پرداخته است. که با بررسی مطالب آن اطلاعات چندانی به دست نیامد.

کتابهای مورد استناد و استفاده در این پژوهش بسیار متنوع بوده و بررسی همه آنها بسیار زمانبر و اطاله وقت می‌باشد که از عنوان کردن همه آنها خودداری می‌شود و صرفاً به همین تعداد بسنده می‌گردد.

ب) اسناد:

اصلی ترین و مهم ترین منابع مورد استفاده محقق در تدوین این پژوهش سندهای موجود در سازمان اسناد و کتابخانه ملی و گنجینه اسناد موسسه مطالعات تاریخ معاصر بود؛ اما در روند دستیابی به این اسناد مشکلات و موارث‌های بسیاری وجود داشت. چرا که دسترسی به این منابع دست اول به آسانی ممکن نبود. تا جایی که امکان داشت نگارنده به تمامی اسناد موجود و قابل بررسی استناد کرده است، اما بخش زیادی از این استناد تکرار مکررات بوده و قابلیت انتشار نداشته است. ازجمله نقاطی که می‌تواند نقص پژوهشی به حساب آید، عدم استفاده کامل از مجموعه اسناد موسسه مطالعات تاریخ معاصر است که به دلیل محدودیت دسترسی، بهره برداری از آنها غیر ممکن بود.

ج) روزنامه ها:

از دیگر منابعی که در پژوهش حاضر مورد استفاده قرار گرفت روزنامه اطلاعات بود. با بررسی و مطالعه آرشیو روزنامه اطلاعات منابعی جدید در دسترس قرار گرفت که در روند تحقیقاتی پژوهش بسیار مفید واقع شد و دارای اطلاعات ارزشمندی بود.

۱۱-۱. سازماندهی پژوهش

این پژوهش در چهار بخش جداگانه سازماندهی خواهد شد.

بخش اول شامل کلیات خواهد بود که طرح موضوع و اهداف و سوالات و فرضیه های پژوهش را در بر می گیرد.

فصل دوم در برگیرنده مباحث اصلی و کلی خواهد بود که شامل ۸ محور است. انگیزه های تاسیس انجمن ملی حمایت کودکان را مورد بررسی قرار می دهد. به برنامه ها و سیاست های آموزشی و اجتماعی انجمن ملی حمایت کودکان پرداخته است. خدمات بهداشتی و تغذیه، خدمات آموزشی و رفاه گروه های خاص، رفاه خانواده، برنامه های مطالعاتی و تحقیقاتی و در نهایت به بررسی برنامه همگانی و امدادی انجمن ملی حمایت کودکان می پردازد.

فصل سوم به معرفی کارگزاران و ساختار مدیریتی انجمن ملی حمایت کودکان می پردازد.

فصل چهارم با بررسی دستاوردهای انجمن ملی حمایت کودکان به پایان می رسد. در نهایت نتیجه گیری پایان بخش این پژوهش خواهد بود.